

Історія державності і культура
Методичні рекомендації до виконання
самостійної роботи

Тема № 1. Витоки українського народу та його культури (2 год.)

План

1. Стадії розвитку первісного суспільства. Формування людської спільності на території України
2. Заселення півдня України кочовиками
3. Виникнення та причини занепаду міст-держав у Північному Причорномор'ї
4. Походження східних слов'ян

Методичні рекомендації

Вивчення даної теми слід починати з періоду, що є найтривалішим в історії України і охоплює час з появи в українських землях перших людей, які пройшли шлях від первісної людини і до сучасного біологічного виду, від первісного людського стада і до зародження державності і цивілізованого суспільства. Слід довести формування людської спільності на українській території; значення і місце трипільської культури у світовій культурі; історію життя кочових племен та їх місце в історії розвитку української землі; довести значення античних міст-держав Північного Причорномор'я; визначити етапи формування державності в українських землях.

Запитання для самоконтролю

1. В чому основний зміст і предмет історії України як науки і коли вона виникла?
2. Коли первісні люди почали заселяти територію України?
3. Найдавніші племена на території сучасної України та їх державні утворення? .
4. Розкрийте суть та значення неолітичної революції.
5. Які найголовніші причини грецької колонізації Північного Причорномор'я?
6. Які східнослов'янські племена дали початок українському етносу?
7. Які були основні заняття слов'ян у IV-VI ст.?

Рекомендована література

1. Бойко В. Історія України: підр./В. Бойко. – К.: Академія, 2021. – 640 с.
2. В'ятрович В. Нотатки з кухні «переписування історії» /В. В'ятрович.- К., 2021.
3. Даниленко В., Смольницька М. Історія України. Київ : Генеза, 2019.
4. Історія та культура України: Навчальний посібник / Уклад. Дедурін Г.Г., Іванов С.Ю., Чорний Г. В. – Харків ХНУВС, 2018. – 108 с.
5. Світлична В. В. Історія України : навч. посіб. Київ : Каравела, 2019.

Тема № 2. Східнослов'янські племена (2 год.)

План

1. Слов'янські народи на теренах України у письмових згадках дослідників
2. Основні промисли в Україні у VII-VIII ст.
3. Особливості культури

Методичні рекомендації

Вивчення даної теми слід починати з аналізу письмових згадок про слов'янські народи на теренах України. В цьому контексті необхідно приділити

увагу творам Плінія Старшого, Тацита, Птолемея, Йордана та Прокопія Кесарійського. Необхідно також охарактеризувати головних економіко-політичних сусідів східнослов'янських племен. Слід розглянути і основні тенденції розвитку економіки східнослов'янських народів впродовж VII-VIII ст.

Запитання для самоконтролю

1. Назвіть найвідоміший твір історика Йордана.
2. Коли в літературних джерелах починають вживати назву «слов'яни»?
3. Де знаходиться Зимненське городище?
4. Хто з авторів згадував про розправу готів над слов'янським князем Божем, його синами та 70 старійшинами?
5. Кому належить авторство цих рядків: «Ці племена, склавіни й анти, не підлягають одній людині, а з давніх-давен живуть у демократії, тому про все, що для них корисне чи шкідливе, вони обмірковують спільно»?
6. Що означає поняття «Велике переселення народів»?
7. Кому належить авторство цих рядків: «Тепер вони (слов'яни) бушують повсюдно...»?
8. Коли починаються перші самостійні походи слов'ян на Візантію?
9. Кого називали «ромеями»?
10. Визначить локалізацію проживання антів та венедів.
11. Який регіон прийнято вважати «історичним» центром східного слов'янства?
12. Які регіони займали східнослов'янські племена впродовж VII-VIII ст.

Підготуйте презентацію доповіді до одного із запропонованих питань

1. Військові походи слов'ян на Візантію.
2. Регіони розселення східнослов'янських племен впродовж VII-VIII ст.
3. Особливості розвитку матеріальної східнослов'янських племен полян, деревлян, сіверян, волинян, білих хорватів, уличів та тиверців впродовж VII-VIII ст.
4. Особливості розвитку духовної культури східнослов'янських племен полян, деревлян, сіверян, волинян, білих хорватів, уличів та тиверців впр. VII-VIII ст.
5. Вітчизняні дослідники питання формування слов'янської державності VII-IX ст.

Рекомендована література

1. Бойко О.Д. Історія України: Навч. посіб. 7-те вид., вип., доп. Київ. Акад. 2018.
2. Бойко В. Історія України: підр./В. Бойко. – К.: Академія, 2021.
3. Підручник «Історія України» закладів загальної середньої освіти./ О. Дудар, О. Гук (за редакцією О. Пометун): - Київ: Вид. дім. «Освіта», 2020 – 160с.
4. Даниленко В.М., Смольницька М.К. Підручник з історії України: технологія творення. Досвід – 2019. (Аналітична доповідь). Вінниця, ТОВ "Твори", 2020.
5. Людина, суспільство, влада в давній та ранньомодерній Україні: контексти історичної презентації. Відп.ред. В.Смолій. К.: Інститут історії України, 2020.

Тема № 3. Галицько-Волинська держава і Золота Орда (4 год.)

План

1. Короновані князі Галицько-Волинської держави
2. Особливості панування Орди в Україні
3. Галицько-Волинська держава у взаємовідносинах з Польщею та Литвою

Методичні рекомендації

Вивчення зазначеної теми слід розпочати з характеристики історичних діячів, а саме Данила Галицького, Мстислава Даниловича, Лева Даниловича, Шварно Даниловича, Юрія I, Андрія та Лева II. Так, дійсно зазначені вище діячі не всі були коронованими князями, саме вони дбали про зростання могутності Галицько-Волинської держави. У першій половині XII ст. Русь отримала нового надзвичайно потужного ворога – монголів. Зазнавши низки поразок удільні князівства самостійно мали або воювати або підкоритися завойовникам. Не оминула ця доля і Галицько-Волинську державу. Вивчаючи це питання, слід розглянути спроби Данила Галицького організувати достатньо сильний союз проти ординців (і чому він так і не був створений). Не маючи змоги чинити опір переважаючим силам Золотої Орди, галицько-волинський князь змушений був відвідати монгольського хана в його столиці Сарай. Мова на переговорах йшла про фактичне визнання васальної залежності Галицько-Волинської держави від Орди. В цьому ж питанні необхідно розглянути характер взаємин між Галицько-Волинською державою та Золотою Ордою і за нащадків короля Данила. Зокрема, скориставшись із внутрішніх заколотів у Золотій Орді, Галицько-Волинське князівство змогло на деякий час знов підкорити своєму впливу землі аж до нижньої течії Дністра й Південного Бугу.

Запитання для самоконтролю

1. Назвіть володарів Галицько-Волинської держави, які були короновані.
2. Хто мав увійти до антимонгольської коаліції, яку намагався створити Данило Галицький?
3. Кого прийнято вважати останнім галицько-волинським князем?
4. Коли фактично припинила своє існування єдина Галицько-Волинська держава?
5. Назвіть напрямки військових походів монголів після підкорення руських земель.

Підготуйте презентацію доповіді до одного із запропонованих питань

1. «Галицько-Волинський літопис».
2. Політика Польщі, Угорщини та Литви щодо земель Галицько-Волинської держави (XII-XIV ст.).
3. Боротьба руських князівств проти монгольської навали.

Рекомендована література

1. А. Лотоцький Галицько-Волинська держава – Лілея НВ, 2020.
2. Бойко О.Д. Історія України: Навч. посіб. 7-те вид., вип., доп. Київ. Академвидав. 2018.

3. Бойко В. Історія України: підр./В. Бойко. – К.: Академія, 2021.
4. Гуржій О., Рєєнт О. Славетна Україна. Битви та повстання від княжої до імперської доби. Київ : Арій, 2021. 352 с.
5. Княжа доба. Київська Русь та Галицько-Волинське князівство. Україна і українці очима світу: бібліогр. покажч. / [НПБУ](#); упоряд.: О. І. Білик, К. М. Науменко; літ. ред. О. І. Бохан; наук. ред. В. О. Кононенко; — Київ: НБУ ім. Ярослава Мудрого, 2018. — С. 51–84. — 248 с.

Тема № 4. Українські землі у складі Литви та Польщі (4 год.)

План

1. Формування нового соціального стану – шляхти
2. Утворення православних братств
3. Розвиток культури в Україні у середині XV – першій половині XVI ст.

Методичні рекомендації

При вивченні даної теми, слід відзначити, що сили Великого князівства Литовського значно вичерпалися вже в наприкінці XV ст. Литовські володарі все частіше почали потребувати як військової, так і економічної підтримки сусідньої Польщі. У свою чергу Польща також потребувала підтримки Литви, оскільки її власне зовнішньополітичне становище теж значно погіршилось. Особливий наголос бажано зробити на аналізі української ситуації, специфіка якої полягала в тому, що українська шляхта, прагнучи здобути й закріпити свої права та привілеї, фактично опинилася в одному таборі з поляками, які прагнули «шляхетської республіки» – єдиного державного утворення на базі Великого князівства Литовського та Польщі. Треба мати на увазі, що реформаційний процес у Великому князівстві Литовському 1563-1566 рр. не вирішив жодної з українських проблем (свавілля адміністративної влади, соціальна і правова нерівність, організація захисту від татарських набігів). Все це сприяло поширенню політичних розбіжностей в українському середовищі. Тому, розглядаючи питання стосовно формування стану шляхти, слід чітко з'ясувати, які саме настрої домінували в суспільстві і яким чином вони вплинули на подальший розвиток українських земель. Своєрідним спротивом поширенню католицизму та шляхетської сваволі стала поява православних братств. В цьому питанні, слід визначити причини формування братств, які методи боротьби вони використовували, які соціальні стани надавали їм підтримку тощо. І, зрештою, яку роль відіграли братства. Важливе значення має і питання особливостей розвитку культури в Україні у середині XV – першій половині XVI ст. (необхідно проаналізувати становище православ'я, тенденції розвитку матеріальної та духовної культури).

Запитання для самоконтролю

1. Поясніть значення поняття «Річ Посполита».
2. Назвіть хронологічні межі Лівонської війни.
3. Скільки воєводств було утворено в Україні після укладення Люблінської

унії?

4. Хто такі «каштеляни»?
5. Хто з православних єпископів був прихильником унії?
6. Коли було надруковано «Требник» П. Могили?
7. Який польський король підписав «Пункти заспокоєння руського народу»?
8. В якому місті з'явилась перша братська школа?

Підготуйте презентацію доповіді

1. Розвиток освіти та книгодрукування в Україні в XVI – пер. половині XVII ст.
2. Магдебурзьке право в Україні.
3. Архітектура та образотворче мистецтво в Україні в XVI – першій половині XVII ст.
4. Православна церква в XVI – першій половині XVII ст.: головні тенденції.

Рекомендована література

1. Бойко В. Історія України: підр./В. Бойко. – К.: Академія, 2021.
2. Бойко О.Д. Історія України: Навч. посіб. 7-те вид., вип., доп. Київ. Академвидав. 2018.
3. Історія та культура України: Навчальний посібник / Уклад. Дедурін Г.Г., Іванов С.Ю., Чорний Г. В. – Харків ХНУВС, 2018.
4. Українська державність: історико-правові нариси / за заг. редакцією В. А. Смолія. Київ: Юрид. вид-во «Право України», Всеукр. правозахис. організація «Меморіал» ім. Василя Стуса, 2021.
5. Українська державність: історико-правові нариси / за заг. редакцією В. А. Смолія. Київ: Юрид. вид-во «Право України», Всеукр. правозахис. організація «Меморіал» ім. Василя Стуса, 2021.

Тема № 5. Соціально-політичні та історичні обставини розвитку української культури у XIV–XVI ст. (2 год.)

План

1. Усна народна творчість, звичаї та обряди українського народу
2. Розвиток освіти і наукових знань
3. Початок книгодрукування
4. Культурна діяльність П.Могили
5. Ідеї Ренесансу в Україні

Методичні рекомендації

Користуючись наведеною літературою, ознайомитись та звернути увагу на соціально-політичні та історичні обставини розвитку української культури цього періоду, усна народна творчість, звичаї та обряди українського народу. Розвиток освіти і наукових знань. Початок книгодрукування. Культурна діяльність П.Могили. Ідеї Ренесансу в Україні. Полемічна література. Літописання. Музика і театр. Архітектура і образотворче мистецтво. Розкрити етапи формування української народності та її культури; показати роль братств в релігійно-культурному русі; значення полемічної літератури та її роль у боротьбі з

уніатами. Виникнення перших вищих навчальних закладів та їх засновників. Дати характеристику новим напрямам і стилям в архітектурі і мистецтві. Вивчення зазначеного матеріалу потребує чіткого засвоєння змісту наступних понять та термінів: народність, полемічна література, уніати, єзуїти, ренесанс, гуманізм, братства, ідеологія, колегіум, академія, перша українська друкарня, графіка.

Питання для самоконтролю

1. Якими були суспільно-політичні та історичні обставини розвитку української культури XIV – першої пол. XVII ст.ст.?
2. Які теми переважали в поетичній творчості українського народу?
3. Де і коли з'являються перші друкарні в Україні? Назвіть перші друковані видання.
4. Охарактеризуйте культурно-просвітницьку діяльність П.Могили.
5. Яку роль виконували братські школи в Україні XIV-XVII ст.ст.?
6. Хто започаткував поширення гуманістичних ідей на Україні в XV-XVI ст.ст.?
7. Які музичні жанри виникають у XV-XVII ст.ст.?
8. Як розвивалось театральне мистецтво в Україні XVI-XVII ст.ст.?
9. Які види будівництва були поширені в архітектурі XVI-XVII ст.ст.?
10. Які були жанри образотворчого мистецтва?

Рекомендована література

1. Бойко О.Д. Історія України: Навч. посіб. 7-ме вид., вип., Київ. Академвидав. 2018.
2. Власов В., Кульчицький Ю., Панарін О. Історія України. Комплексне видання. К. 2021.
3. Грищенко; за ред. О. Ю. Павлової. – К.: Центр учбової літератури, 2019.
4. Зінкевич Р., Ратушна О., Нагірняк А. Історія державності та культури України. Львів. 2020.
5. Палій О. Історія України. 3-тє вид. Київ: К.І.С., 2017.
6. Історія української культури: Навч. посіб. / О. Ю. Павлова, Т. Ф. Мельничук.
7. Історія української культури (від стародавніх часів до XIX століття) / за ред. Ю. Сабадаш. К. 2020.

Тема № 6. Українське козацтво напр. XVI ст. – пер. пол. XVII ст. (2 год.)

План

1. Перші козацькі отамани
2. Звичай та побут низового козацтва
3. Початок конфлікту між козацтвом і польсько-шляхетською владою

Методичні рекомендації

Розглядаючи цю тему, слід зупинитися на надзвичайній вазі в українській історії такого феномену, як козацтво. Необхідно звернути увагу на

його генезу, щоб збагнути складний історичний характер і суспільне значення козацтва, яке вже наприкінці XVI ст. стало до певної міри виразником інтересів українського народу. Висвітлюючи питання про виникнення українського козацтва, варто з'ясувати проблему його соціальних витоків, проаналізувати особливості переходу представників різних соціальних груп до козакування – здобування так званого козацького хліба. При аналізі цього питання, окремо слід розглянути і діяльність перших козацьких отаманів. Важливим питанням є і аналіз особливостей Запорозької Січі як військово-політичної організації в Україні. Так з часом на Запоріжжі сформувався специфічний військовий і соціальний лад. Січ хоч і нагадувала християнський лицарський орден, але була відкритою спільнотою: «З віків за пороги вільно кожному приїжджати і від'їхати, хоч би як він називався». Важливим питання є і характеристика звичаїв та побуту козацтва. Розглядаючи зазначену тему, слід проаналізувати і причини конфліктів козацтва з польською адміністрацією (серед інших аспектів, необхідно охарактеризувати і козацько-селянські повстання 20-30-х рр. XVII ст.).

Запитання для самоконтролю

1. Коли вперше зустрічається поняття «козак»?
2. Що означають поняття «хоругва», «бунчук», «булава», «печатка»?
3. Назвіть перших козацьких гетьманів та отаманів.
4. В чому різниця між реєстровим та низовим козацтвом?
5. Що передбачали реформи короля Стефана Баторія?
6. Назвіть головні осередки низового козацтва.
7. Що означала ухвала польського сейму 1590 р. для козацтва?
8. Назвіть основні причини різкого збільшення чисельності низового козацтва наприкінці XVI ст.
9. Поясніть чому польська влада фактично відмовлялася визнати права низового козацтва.

Підготуйте презентацію доповіді до одного з питань

1. Історичні портрети перших козацьких отаманів та гетьманів.
2. Особливості звичаїв та побуту низового козацтва.
3. Селянсько-козацькі повстання кінця XVI – початку XVII ст.
4. Козацтво та православна церква.
5. Утворення реєстрового козацтва.

Рекомендована література

1. Утворення реєстрового козацтва та його правове становище.
URL: <http://studies.in.ua/ru/istoriya-ukrainy-shpargalki/286-29-utvorenniya-reyestrovogokozactva-ta-yogo-pravove-stanovische.html> 2020.
2. Бабкова Н. В. Символи гетьманської елекції та українсько-російські відносини 60–90-х рр. XVII ст. Емінак: науковий щоквартальник. Київ– Миколаїв: Науково-дослідний центр «Лукомор'є» 2017. № 1 (17). Т. 1. С. 34–39. (Index Copernicus).

3. Задунайський В. Військове мистецтво запорожців часів Хотинської війни 1621 року та його аналоги в «Мистецтві Війни» Сунь-Дзи: універсальність і самобутність // Історичні і політологічні дослідження. – Донецьк, 2017. – № 1. – С. 17-29.
4. Козацтво як суб'єкт національного державотворчого процесу [Електронний ресурс].–Режим доступу: URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/putp/2011-1/doc/3/10.pdf> - Загол. з екрану.
5. Т.Чухліб. Козацька Україна на міжнародній арені. Видавництво : Арії 2023 р.

Тема № 7. Культура України XVII–XVIII ст. (2 год.)

План

1. Суспільно-політична ситуація в Україні і її вплив на розвиток культури
2. Українська культура як відображення процесів у часи козацтва
3. Система освіти в Україні у другій половині XVII–XVIII ст.
4. Специфіка національного варіанту бароко в літературі, театрі, музиці та архітектурі

Методичні рекомендації

Розпочинаючи вивчення теми, необхідно мати на увазі, що майже вся Україна в ту добу перебувала під польським пануванням. Українська культура спиралася на два середовища – міщансько-духовне та козацьке. Перше з них вело напружену боротьбу з польським впливом. Учителі, літератори, друкарі, священики об'єдналися в єдиний потік, що творив ідеологію і пробуджував свідомість українського населення. Другим організаційним центром духовного розвитку стало Запорізьке військо, яке усвідомлювало себе захисником «християнської віри» від бусурманів та католиків. Далі, слід охарактеризувати, унікальне явище у розвитку культури України – українське козацтво, проаналізувати етимологію слова «козак», розглянути особливості виникнення козацьких поселень. При розгляді змісту культури козацтва необхідно розглянути самобутні традиції козаків, та показати, що вони були водночас демократичними і суворими. Вони відповідали морально-етичним еталонам нашої нації.

Під час підготовки до другого питання необхідно розглянути внесок гетьманів у розвиток української культури, та показати, що майже одночасно зі спалахом культурно-національного руху в останній чверті XVI ст. зросло значення козацтва, яке поступово стало чинником не лише суспільного життя, але й культурного розвитку тому формується реєстрове козацтво та Запорозька Січ. Незважаючи на те, що спочатку козацтво не було численним, саме образ козака – лицаря з часом стає загальнонародним ідеалом. Студенти повинні засвоїти, що козацькі лави поповнювалися за рахунок бояр і міщан, «показачитися» прагнули селяни, українці, поляки, росіяни, литовці і т.д. Заслуги козаків у захисті українських земель від татарських набігів добре відомі. Однак, захищаючи свої права, виступаючи проти наступу на власні вольності, козацтво часто очолювало

більш ширший рух, в якому поєднувались соціальні й національно-релігійні мотиви. Варто звернути увагу, що після проголошення Берестейської церковної унії, боротьба козацтва за права православної церкви, надала релігійного забарвлення іншим політичним вимогам козацтва. Потрібно звернути увагу студентів, на той факт, що козацтво з часом перетворилося на вагому політичну силу. Висока і розвинута культура Січі домінувала у XVI–XVIII ст. та Гетьманщини у XVII–XVIII і справила величезний вплив на формування національної самосвідомості українців, розвиток освіти українського народу.

Потім слід показати роль Запорізького війська у створенні розгалуженої системи освіти. Варто зазначити, що у системі шкільництва на Запоріжжі існувало три типи шкіл: січові, монастирські та церковнопарафіяльні. При цьому феномен духовності козацької педагогіки полягав у поєднанні духовно-інтелектуального та фізичного ідеалу, з вірою у вищість справедливості, мужності та мудрості. Діяльність козацьких шкіл стала важливим етапом в історії освіти в Україні. При розгляді питання про специфіку українського бароко потрібно відзначити, що в Україні бароко знаменувало собою повернення до певних традицій Київської Русі. Потрібно звернути увагу на характерні особливості бароко, такі як: неспокій, поривання, почуття потужності і ніби недовершеності, намагання поєднати протилежні, навіть несумісні начала. Аналізуючи специфічні особливості українського бароко, необхідно знати, що в західноєвропейській культурі провідним у бароко є питання смерті. Для українського бароко характерним є звеличення воїнської слави, подвигу, лицарських чеснот, святої жертви, високих звершень духу, перемоги життя над смертю. Для українського бароко характерним є також життєстверджуюче сприйняття дійсності та протистояння ворожим силам. З метою кращого розуміння третього питання варто звернути увагу на особливості українського бароко в архітектурі, місцеві й регіональні школи дерев'яного та мурованого зодчества. Варто опрацювати постаті видатних майстрів барокової архітектури: Г. Григоровича-Барського, С. Ковніра, Й. Шедея, І. Зарудного, Ф. Старченка. Особливості стилю бароко в образотворчому мистецтві також важливі для розуміння цієї культурної доби, у зв'язку з цим слід приділити увагу монументальному живопису, (львівській художній школі та школі Києво-Печерської лаври), портретному живопису, емблемо- та герботворчості, символам української геральдики, іконопису. Варто опрацювати персоналії І. Рутковича, Й. Кодзелевича, М. Петраховича, Ф. Сельковича. Доцільно окремий виступ на семінарі присвятити творчості представників Жовківського мистецького центру: Ю. Шимановича, У. Тутковича, А. Альтомоне та малярів художньої школи київської академії: І. Щирський, Д. Галятовського, Г. Левицького, Л. Тарасевича, І. Мигури. Додатково можуть бути розглянуті і досягнення Київської граверної школи. Розгляд цього питання також можна пов'язаний з аналізом внеску в культуру української співочої школи. Студенти повинні дослідити творчість відомих композиторів: А. Веделя, М. Березовського, Д.

Бортянського. Окремо варто опрацювати театральне мистецтво: вертеп, шкільна драма (містерії, мораліте, інтермедії, драми). При цьому слід відзначити, що Феофан Прокопович був реформатором українського барокового театру. Готуючись до цього питання необхідно звернути увагу на те, що у XVII–XVIII ст. українська література (що також розвивалася в контексті європейського бароко) досягла своєрідної довершеності та оригінальності. Разом з староукраїнською літературною (церковнослов'янською) мовою застосовувався латина та польські мови. Часто сюжетна лінія літературних творів мала походження з тогочасного життя, а героями ставали вихідці з усіх станів суспільства.

Особливих успіхів у літературному бароковому процесі досягла українська віршова поезія, народні думи та пісні про «козацьку славу». Авторами поетичних творів були церковні ієрархи, рядові священики та ченці, вчителі, студенти, урядовці, мандрівні дяки, письменні селяни. Поезія відзначалась значним жанровим та змістовим розмаїттям. Виділялась релігійно-філософська, елітарно-міфологічна, шляхетська, історичні, лірична, гумористично-сатирична поезія, що тісно перепліталася з народною пісенністю. Вміння складати вірші за всіма правилами книжкової верифікації свідчило про рівень освіченості та інтелектуалізму їх авторів. С. Полоцький, Д. Туптало, С. Яворський, К. Транквіліон-Саврогевський писали в елітарному бароковому стилі. Характерним жанром барокової поезії була епіграма. У цьому жанрі особливо плідно працював І. Величковський. У XVIII ст. великого поширення набули панегіричні вірші, що писалися на честь високопоставлених осіб та з нагоди якоїсь урочистої події. У цей період також значного розвитку набула народна поезія, насамперед, історичні пісні та думи. Вони були пройняті героїкою, патріотизмом, прагненням до волі. Саме такими є народні твори «Зажурилася Україна», «Гей, не дивуйте, добрі люди», «Розлилися круті бережечки», «Ой з-за лісу, із-за темного», були відтворені образи Б. Хмельницького (Чи не той то хміль»), Нестора Морозенка («Ой Морозе, Морозенку, ти славний козаче»), Івана Сірка («Та ой як крякнув же та козак Сірко»). Багато пісень, переказів і легенд склали народні поети про Максима Залізняка, Івана Гонта, Олексу Довбуша. Також здобувачам потрібно звернути увагу на розповсюдження ідей просвітництва в Україні. Центральне місце в підготовці до цього питання посідає аналіз творчості Г. С. Сковороди – підсумок старої барокової літератури та започаткування просвітницького реалізму. Внесок Григорія Сковороди в духовну культуру українського народу міститься в багатьох напрямках діяльності. Особливість творчої діяльності Г. Сковороди (яка потім відбилася і на характері його філософського вчення) полягала в тому, що в основному при негативному ставленні суспільства, яке потопало в користолюбстві, він обрав таку позитивну форму боротьби зі злом, при якій центр тягаря зі сфери критики політичних відносин в суспільстві був переміщений ним у сферу освіти, культури та моралі.

Запитання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте соціально-економічні та політичні передумови виникнення українського козацтва.
2. Що Вам відомо про походження поняття «козак»?
3. У чому виражався феномен українського козацтва, його історичне і культурне значення.
4. Чому, на Вашу думку, Запорізьку Січ називали українською Спартою?
5. Хто із козацьких старшин уславив себе подвигами та організаційними діями?
6. Назвіть провідні риси українського бароко.
7. У чому полягала специфіка козацької символіки?
8. Роль українського козацтва у становленні освітніх закладів.
9. Охарактеризуйте Києво-Могилянську академію, її роль і значення в культурному розвитку України.
10. Доведіть, що творчість Феофана Прокоповича носила гуманістичний характер.
11. Козацькі літописи як провідний жанр цієї доби.
12. Г. С. Сковорода – визначний український філософ і поет.
13. У чому полягала своєрідність «вченої» поезії і кого Ви знаєте з її представників?
14. Назвіть основні риси українського вертепу. У чому полягала специфіка його репертуару.
15. Охарактеризуйте творчість А. Веделя, М. Березовського і Д. Бортнянського в контексті культурного життя України.

Рекомендована література

1. Зінкевич Р., Ратушна О., Нагірняк А. Історія державності та культури України. Львів. 2020.
2. Власов В., Кульчицький Ю., Панарін О. Історія України. Комплексне видання. К. 2021.
3. Історія України. Нац. підручник за ред. В. Качкана. Видання 2-е перероблене і доповнене. К. 2019.
4. Палій О. Історія України. 3-тє вид. Київ: К.І.С., 2017.
5. Історія української культури (від стародавніх часів до XIX століття) / за ред. Ю. Сабадаш. К. 2020.

Тема № 8. Національно-культурне відродження України у XIXст. (4 год.)

План

1. Формування різночинної інтелігенції та зростання інтересу до національної історії і культури українського народу
2. Становлення національного професійного театру
3. Особливості образотворчого мистецтва та архітектури

Методичні рекомендації

При вивченні цієї теми слід звернути увагу на той факт, що виникненню й поширенню української національної самосвідомості сприяло багато чинників суспільно-політичного і культурно-освітнього характеру. Розглядаючи перше питання необхідно ознайомитись з широким колом світоглядних засад європейської культури, зокрема, з художніми стилями романтизму та класицизму. Як і в інших країнах Європи, місію вирішення національних проблем в Україні взяла на себе національно свідомо, добре освічена еліта – інтелігенція, представники якої походили з різних верств населення. Усвідомлюючи свій «борг» перед народом, який зберіг національну культуру і виступав, на їх думку, потужною культуротворчою силою, представники інтелігенції вважали за необхідне вести культурно-освітню роботу, поширювати грамотність, сприяти пробудженню національної свідомості простих людей.

Далі слід зазначити, що в українському відродженні XIX ст. виділяють три наступні етапи: **I етап** – період становлення національної інтелігенції, збирання і вивчення історичного, етнографічного й фольклорного матеріалу; діяльність «Руської трійці»; час заснування Харківського, Київського та Новоросійського університетів. Характеризуючи цей період розвитку освіти та наукових знань в Україні, потрібно звернути увагу на створення системи вищих та спеціальних навчальних закладів. Наукові дослідження О. Ляпунова, М. Ващенко-Захарченка, М. Авенаріуса, М. Бекетова, І. Мечникова, І. Полюя, М. Делоне. **II етап** – відзначається пробудженням національної свідомості у колах різночинної інтелігенції і пов'язаний з діяльністю Кирило-Мефодіївського товариства і громад. Тиск цензури та обмеження національно-культурного руху. Валуєвський циркуляр (1863) та Емський акт (1876). Заснування в Петербурзі журналу «Основа» (1861-1862). Культурно-просвітницька діяльність громад. В. Антонович, П. Житецький, П. Чубинський, Т. Рильський, М. Драгоманов. Південно-західний відділ Російського географічного товариства – перший науковий українознавчий осередок у Наддніпрянській Україні. **III етап** ознаменований оформленням думки щодо політичної не залежності України, виникненням політичних рухів і партій, приєднанням більш широких народних сил до патріотичного руху відродження. Брошура М. Міх-новського «Самостійна Україна». Доцільно звернути увагу на формування «Просвіт» та створення Наукового товариства імені Тараса Шевченка (1873). Громадсько-культурна діяльність М. Грушевського.

Здобувачі повинні засвоїти, що відбувається трансформація культурницького руху. Формування інфраструктури української культури. Етнографічні дослідження та фольклористика: Ф. Вовк, В. Хвойка, М. Сумцов, П. Чубинський. Розвиток мовознавства: П. Житецький, О. Потебня, А. Кримський, Б. Грінченко. Потім слід з'ясувати роль передових громадських діячів і літераторів у процесі становлення і розвитку свідомості українського народу, а саме І. П. Котляревського, який став засновником літературної мови, М. Костомарова, який

активно поширював українську культуру, показати, що ідеї реалізму знайшли своє продовження у творах П. П. Гулака-Артемовського, Є. Гребінки, Г. Квітки-Основ'яненка.

Запитання для самоконтролю

1. Що Вам відомо про становлення національно-культурного відродження на Україні у XIX ст.?
2. Університети як осередок формування національної інтелігенції.
3. Особливості української мови у творах І. Котляревського, П. Гулака-Артемовського, Є. Гребінки, Г. Квітки-Основ'яненка, Т. Шевченка.
4. Охарактеризуйте прояви класицизму і реалізму в українській культурі.
5. Проблема національної роздвоєності української інтелігенції у творчості М. Гоголя, Є. Гребінки, М. Максимовича.
6. Роль П. Куліша у національно-культурному розвитку України.
7. І. Франко – видатний дослідник української культури.
8. Т. Г. Шевченко – видатний український митець.
9. Внесок М. І. Костомарова у вивчення та популяризацію української культури.
10. Діяльність «Просвіт» та їх роль у культурному процесі.
11. Дайте характеристику концепції соціалізму М. Драгоманова.

Рекомендована література

1. Зінкевич Р., Ратушна О., Нагірняк А. Історія державності та культури України. Львів. 2020.
2. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу. К. 2021.
3. Історія української культури. Нац. підручник за ред.. В. Качкана. Видання 2-е перероблене і доповнене. К. 2020.
4. Палій О. Історія України. 3-тє вид. Київ : К.І.С., 2017.
5. Федорова І. Розвиток культури і освіти в Українській Народній Республіці. Історичний архів. Наукові студії: збірник наукових праць Миколаїв, 2019. Вип. 20. с. 103-110.

Тема № 9. Західноукраїнські землі у XIX ст. (2 год.)

План

1. Реформи Марії Терезії та Йосифа II: наслідки для західноукраїнських земель
2. Соціально-економічний розвиток краю
3. Рух національного відродження

Методичні рекомендації

Розглядаючи перше питання, слід відзначити, що інкорпорація західноукраїнських земель до складу Австрійської імперії збіглася у часі з першою хвилею модернізаційних реформ у цій державі. Ці реформи базувалися

на ідеях освіченого абсолютизму і мали на меті шляхом посилення державної централізації та встановлення контролю правлячої династії за всіма сферами суспільного життя залучити імперію до нових історичних процесів. Аналіз стану промисловості й сільського господарства, здійснений у другому питанні, має підвести до висновку про те, що економічна політика австрійського уряду на західноукраїнських землях мала відверто колоніальний характер. Вона була спрямована на те, щоб Галичина, Північна Буковина і Закарпаття й надалі залишалися економічно відсталими сировинними придатками до розвинутих західних промислових районів Австрії. Розглядаючи український національно-визвольний рух, значну увагу слід приділити діяльності гуртків — Руська трійця, «Просвіта», Літературне товариство Т.Г. Шевченка тощо. Необхідно також зазначити, що події революції 1848-1849рр. активізували національно-визвольну боротьбу українців, сприяли підвищенню рівня їхньої національної свідомості, що привело до створення першої власної політичної організації. Проаналізувати особливості суспільно-політичної ситуації в регіоні, особливо звернути увагу на двох напрямках громадського руху — народовцях та москвофілах. Розглянути вихід національного руху на новий якісний рівень — політичний, утворення першої політ партії РУРП.

Запитання для самоконтролю

1. Які українські землі увійшли до складу Австрійської імперії в результаті трьох поділів Польщі?
2. Визначте адміністративно-територіальний устрій українських земель у складі Австрійської монархії.
3. Що таке «комітати»?
4. Проаналізуйте наслідки релігійної та освітньої реформ австрійських монархів для подальшого розвитку українського національного руху.

Підготуйте презентацію доповіді до одного із запропонованих питань

1. Західноукраїнські землі після трьох поділів Польщі: тенденції розвитку.
2. Український національно-політичний рух на Галичині у XIX ст..
3. Український національно-політичний рух на Буковині у XIX ст..
4. Український національно-політичний рух на Закарпатті у XIX ст..
5. Особливості розвитку економіки західноукраїнських земель у складі Австрійської імперії.
6. Селянські повстання на західноукраїнських землях у XIX ст..

Рекомендована література

1. Бойко В. Історія України: підр. / В. Бойко. — К.: Академія, 2021.
2. Мойсей А.А., Герегова С.В., Скрицька Н.В. Історія України та української культури : навчально-методичний посібник для студентів закладів вищої освіти / А. А. Мойсей, С. В. Герегова, Н. В. Скрицька. — Чернівці, 2018.
3. Кульчицкий С.В. Власов В.С. Історія України. Довідник для абітурієнтів та школярів. Повний курс підготовки для вступу до вищих навчальних закладів / С.В. Кульчицкий, В.С. Власов. — К.: Літера-ЛТД, 2018. — 528 с.

4. Плохій С. Брама Європи. Історія України від скифських воєн до незалежності / С. Плохій. – Х.: Клуб сімейного дозвілля. 2018.

Тема № 10. Україна на початку ХХ ст. (2 год.)

План

1. Політичні партії
2. Україна в період революції (1905 – 1907 рр.)
3. Соціально-економічний розвиток. Аграрна реформа П. Столипіна
4. Україна і Перша світова війна

Методичні рекомендації

Розглядаючи перше питання, необхідно розуміти, що пожвавлення національного руху сприяло виникненню і перших політичних партій. Перша політична партія в Наддніпрянській Україні - Революційна Українська Партія (РУП) була створена у січні 1900 р. в Харкові членами студентських громадських гуртків Д. Антоновичем, О. Русівим, М. Поршем та ін. Пізніше, внаслідок розколів та трансформацій, було засновано більше десятка політичних партій. Приступаючи до висвітлення другого питання, необхідно відмітити, що революція 1905-1907 рр. - перша народна революція початку ХХ ст. Вона сприяла піднесенню національної самосвідомості українського народу, розвитку національно-визвольного руху в Україні. Серед причин революції були причини економічного, політичного, соціального, національного та релігійного характеру. Приводом до революції стала —кривава неділя 9 січня 1905 року. Висвітлюючи хід революційних подій на території України, слід розповісти про повстання на панцернику — Потьомкін, який стояв на Одеському рейді, повстання на крейсері — Очаков на чолі з лейтенантом П. Шмідтом, всеросійський політичний страйк. Особливістю революції в Україні було те, що окрім суто соціально-економічних вимог, лунали вимоги національного характеру. Окремо слід зупинитися на наслідках революції і причинах її поразки. Готуючи відповідь на третє питання, слід з'ясувати особливості економічного розвитку український земель на початку ХХ століття, пояснити зміст терміну —імперіалізм вказати на його прояви в економіці України. Відповідь на питання повинна містити не тільки факти біографії російського прем'єра, але й пояснення, навіщо потрібна була його аграрна реформа, яку мету вона переслідувала. Бажано також висвітлити наслідки аграрної реформи Столипіна.

Запитання для самоконтролю

1. Проаналізуйте головні ідеї праці М. Міхновського «Самостійна Україна».
2. Які етапи пройшла революція 1905-1907 рр.?
3. Поясніть поняття відруб.
4. Визначте українські політичні партії, що відстоювали інтереси робітників.
5. Коли було засновано Товариство українських поступовців?
6. Які країни входили до Антанти та Троїстого союзу?

Підготуйте презентацію доповіді до одного із запропонованих питань

1. Митрополит Андрій Шептицький.

2. Українські політичні партії в умовах I Світової війни.
3. Столипінська аграрна реформа в Україні.
4. Українське питання у Державній Думі.
5. Ідеологія українських політичних партій.

Рекомендована література

1. Бойко В. Історія України: підр. / В. Бойко. – К.: Академія, 2021.
2. Власов 2. В., Кульчицький Ю., Панарін О. Історія України. Комплексне видання. К. 2021.
3. Мойсей А.А., Герегова С.В., Скрицька Н.В. Історія України та української культури: навчально-методичний посібник для студентів закладів вищої освіти / А. А. Мойсей, С. В. Герегова, Н. В. Скрицька. – Чернівці, 2018.
4. Плохій С. Брама Європи. Історія України від скифських воєн до незалежності / С. Плохій. – Х.: Клуб сімейного дозвілля. 2018.

Тема № 11. Основні тенденції культурного розвитку 20-30-х років XX ст. (2 год.)

План

1. Культура Української РСР у 20-х рр.
2. Культура Української РСР у 30-х рр.

Методичні рекомендації

Для культурного життя України в 1920-і було характерним: проведення політики ліквідації неписьменності дорослого населення, консолідація літераторів, художників, театральних діячів у творчі об'єднання, здійснення політики коренізації та її складової – українізації. Для культурного життя України в 1930-ті рр. було характерним: утвердження жорсткого ідеологічного контролю за діяльністю творчих спілок, насадження єдиного творчого методу – «соціалістичного реалізму», початок русифікації української школи, масове знищення культових споруд.

Запитання для самоконтролю

1. Назвіть основні принципи радянської системи освіти.
2. Коли було утворено Українську академію наук?
3. Хто очолив УАН?
4. Назвіть літературно-художні об'єднання 1920-х рр.
5. Хто заснував ВАПЛІТЕ?
6. За що піддавався критиці з боку влади театр «Березіль»?
7. Кому з українських митців належить заклик: «Геть від Москви!»
8. Коли було утворено Українську автокефальну православну церкву (УАПЦ)?
9. З якою метою було засновано товариство «Геть неписьменність!»?
10. Дайте визначення терміну «соцреалізм».
11. Як ви розумієте поняття «розстріляне відродження»?

Рекомендована література

1. Бойко В. Історія України: підр. / В. Бойко. – К.: Академія, 2021.

2. Власов 2. В., Кульчицький Ю., Панарін О. Історія України. Ком. видання. К. 2021.
3. Культура України / Під ред. Ковалевської М.С. – К., 2001.
4. Українська радянська культура. – К., 1994.

Тема № 12. Особливості розвитку України у 1921-1928 рр. (2 год.)

План

1. Міжнародні угоди УСРР у 1921-1922 рр.
2. Розвиток системи освіти в Україні в 1920-ті рр.
3. Українське національне відродження в літературі, мистецтві, музиці, театрі

Методичні рекомендації

Досліджуючи цю тему, потрібно з'ясувати соціально-економічне і політичне становище України на початку 20-х років. Обставини переходу до нової економічної політики. Мета і завдання НЕПу в інтерпретації В.І. Леніна. Голод 1921-1923 рр. на півдні України: причини і наслідки. З'ясувати особливості аграрної політики державної партії, що призвели до поступового відродження сільського господарства. Позиції лідерів державної партії щодо майбутнього курсу соціально-економічної політики. Сталінський курс на «всеосяжну колективізацію» селянських засобів виробництва. Курс на індустріалізацію країни. «Криза НЕПу» як результат відмови партійно-державного керівництва від змири між містом і селом. «Ножиці цін». Хлібозаготівельні кризи. Політика коренізації, її особливості і наслідки. Досягнення і прорахунки українізації. Ставлення тоталітарного режиму до інтелігенції. Перші кроки культурного будівництва: кампанія щодо ліквідації неписьменності, розгортання мережі освітніх установ, створення закладів комуністичного виховання. Ліквідація університетської освіти і перенесення центру наукових досліджень в установи ВУАН. Наслідки радянської науки. Національне відродження у літературі та мистецтві. Антицерковна політика державної партії.

Запитання для самоконтролю

1. Проаналізуйте міжнародні угоди УСРР у 1921-1922 роках з Грузією, балтійськими країнами, Польщею, Німеччиною, Італією, Туреччиною та Чехословаччиною.
2. Визначте пріоритетні галузі розвитку науки та освіти України у 1920-ті роки.
3. Розкрийте основні тенденції розвитку української літератури, мистецтва, музики, театру.

Підготуйте презентацію доповіді до одного із запропонованих питань

1. Створення Союзу Радянських Соціалістичних республік.
2. Україна у складі СРСР: автономна республіка або колонія?
3. Голод 1921-1923 рр. в Україні.
4. Політична боротьба в роки непу.
5. Розвиток кооперативного руху в Україні у 20-ті рр.
6. Г.Я.Сокольніков і грошова реформа 1922-1924 рр.

7. Досягнення й невдачі політики українізації.
8. Микола Скрипник: людина і політик.

Рекомендована література

1. Бойко В. Історія України: підр. / В. Бойко. – К.: Академія, 2021.
2. Власов В., Кульчицький Ю., Панарін О. Історія України. К. видання. К. 2021.
3. Підручник « Історія України» закладів загальної середньої освіти./ О. Дудар, О. Гук (за редакцією О. Пометун): - Київ: Вид. дім. «Освіта», 2020 .
4. Палій О. Історія України. 3-тє вид. Київ : К.І.С., 2017.

Тема № 13. Розвиток Західноукраїнських земель у 1921-1938 рр. (2 год.)

План

1. Західноукраїнські землі під владою інших держав: тенденції розвитку
2. Політика Румунії щодо українських земель у 1921-1939 рр.
3. Національно-визвольна боротьба в Закарпатті 1920-1938 рр.

Методичні рекомендації

Вивчаючи дану тему, слід звернути увагу зміни, що відбулися у соціально-економічному розвитку західноукраїнських земель в умовах іноземного панування. Слід використати таблицю, наведену вище, у якій зроблено порівняльний аналіз розвитку українських земель, що перебували у складі Польщі, Румунії та Чехословаччини. Окремо слід зупинитися на становленні та розвитку українського національно-визвольного руху. Розчленовані між трьома державами, західноукраїнські землі відчули всі труднощі дискримінаційної та асиміляторської політики урядів Польщі та Румунії. Чехословаччина була єдиною державою, уряд якої виявив деяку турботу про своїх українських підданих. Загалом протягом перебування у складі інших держав західноукраїнські землі зберігали аграрний характер своєї економіки. Оскільки природу взаємин українців з урядами держав, до складу яких входили українські землі, у міжвоєнні роки здебільшого формували самі ці уряди, то діяльність українців у цей період, по суті, була відповіддю на урядові ініціативи. Українці, в основному, лишалися в опозиції до уряду, виражаючи це або легальними засобами, що не становили загрози для їхнього становища, або насильницькими революційними методами, без огляду на наслідки.

Запитання для самоконтролю

1. Проаналізуйте становище українських земель у складі Польщі, Румунії та Чехословаччини: виділіть основні тенденції розвитку у 1921-1938 рр.
2. Розкрийте основні засади діяльності українських політичних партій на території Польщі.
3. Покажіть основні напрямки діяльності українських політичних партій Румунії у 1921-1938 роках.
4. З'ясуйте основні суспільно-політичні течії в національному русі Закарпаття у 1921-1938 роках.

Підготуйте презентацію доповіді до одного із запропонованих питань

1. Карпатська Україна.
2. Політичний портрет А.Волошина.

Рекомендована література

1. Бойко В. Історія України: підр. / В. Бойко. – К.: Академія, 2021.
2. Власов В., Кульчицький Ю., Панарін О. Історія України. Комплексне видання. К. 2021.
3. Світлична В. В. Історія України : навч. посіб. Київ : Каравела, 2019.
4. Крилова Н. І. Історія та культура України (XX-XXI ст.): навчальний посібник / Н. І. Крилова, О. В. Сараєва. – Маріуполь: ПДТУ, 2019.
5. Історія України: суспільство, культура, державність: навчальний посібник / П.В. Вербицька, Я.Б. Лисейко, І.Я. Хома, В.М. Банах, Р.Я. Кузьмин. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2019.

Тема № 14. Культура України в роки Другої світової війни (2 год.)

План

1. Розвиток української культури у роки II світової війни.
2. Наука і освіта
3. Література. Театр і кіно
4. Церковно-релігійне життя

Методичні рекомендації

Наука. Медицина. Освіта. ЗМІ. Преса. Радіо. Література. Образотворче мистецтво. Театральне мистецтво. Кіномистецтво. Музичне мистецтво. Заклади культури. Українська школа в роки II світової війни. Було зруйновано значну частину шкіл та знищено їх матеріальну базу. Освітня політика фашистів на окупованій території була спрямована на онімечення населення (дозвіл лише початкової та професійної освіти, обов'язкове вивчення німецької мови, навчання за програмами, розробленими німецькими чиновниками). Евакуація наукових закладів України на схід, у тому числі й Академії наук УРСР. Плідна робота українських учених у різних галузях: • розробка технології виплавки броньованих сталей (академік М. Доброхотов); • метод автоматичного дугового зварювання під флюсом під час збирання танків Т-34 (Інститут електрозварювання АН УРСР на чолі з Є. Патоном); • наукові досягнення в галузі медицини (винайдення сироватки для лікування ран — колектив Інституту клінічної фізіології на чолі з О. Богомольцем, створення препарату для згортання крові — Інститут біохімії АН УРСР під керівництвом О. Палладіна, інтенсивна робота з вивчення ранової інфекції — Український інститут клінічної медицини на чолі з М. Стражеску та ін.); Створення фахівцями гуманітарних наук бригад лекторів, які виступали з доповідями на військово-історичну тематику на передовій, у гарнізонах міст, винищувальних батальйонах тощо Література Участь українських літераторів у захисті Вітчизни (добровольцями на фронт пішли А. Головка, М. Бажай, С. Скляренко О. Гончар та ін.; 109 із 200 членів

Спілки письменників перебували на фронті). Створення з ініціативи Спілки радянських письменників трьох агітаційних бригад для роботи у військових частинах, госпіталях, на оборонних підприємствах, які своїми виступами зміцнювали бойовий дух радянських воїнів. Робота українських письменників воєнними кореспондентами, редакторами дивізійних видань (газети Південно-Західного фронту «Красная Армия», газети «За Радянську Україну», у редакціях яких працювали М. Бажай, А. Малишко, С. Головінський, Л. Первомайський, О. Корнійчук та ін.). Евакуація на схід майже 50-ти театрів. Комплектування з евакуйованих українських театрів фронтових бригад за участю найкращих акторів (Київський театр опери та балету ім. Т. Шевченка створив 22 бригади, які працювали на 4-х фронтах і дали 920 концертів). Виступи майстрів сцени перед фронтовиками на передовій (З. Гайдай, І. Паторжинський, М. Гришко та ін.) Розвиток кінодокументалістики (перший кінорепортаж—«Із фронтів Вітчизняної війни» (вересень 1941 р.), за період війни українськими операторами було відзнято близько 300 документальних фільмів і кіносюжетів, серед яких — фільми О. Довженка «Битва за нашу Радянську Україну» (1943 р.), «Перемога на Правобережній Україні» (1945 р.) та ін.). Діяльність в евакуації Київської та Одеської кіностудій (випуск фільмів, сповнених патріотизму «Олександр Пархоменко», «Як гартувалася сталь»; «Партизани в степах України»; було організовано їх показ у кінотеатрах країни і на фронті). Основною темою творчості українських художників був захист Вітчизни (випуск плакатів, листівок, карикатур тощо). Найвідомішими творами українських художників воєнного періоду були: «Гнів Шевченка — зброя перемоги» В. Касіяна, «Розчавимо фашистську гадину» О. Олександрова, «Україна вільна» В. Корецького та ін.

Запитання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте головні політичні та соціально-економічні наслідки Другої світової війни для України.
2. Який внесок у перемогу зробила Україна?
3. Розвиток науки, медицини, освіти в роки війни.
4. Охарактеризуйте розвиток таких галузей культури як література, образотворче мистецтво, театральне, музичне та кіномистецтво.
5. Особливості розвитку культури на окупованих територіях.

Рекомендована література

1. Історія України: суспільство, культура, державність: навчальний посібник / П.В. Вербицька, Я.Б. Лисейко, І.Я. Хома, В.М. Банах, Р.Я. Кузьмин. — Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2019. — 268 с.
2. Історія української культури: навч. посіб. / ред. О. Ю. Павлова; М-во освіти і науки, молоді та спорту України. — Київ: Центр учб. літ., 2019. — 340 с.

3. Культура України: тезаурус і персоналії / за ред. Л. В. Анучиної, О. А. Стасевської, О. В. Уманець. – 2-ге вид., випр. та допов. – Харків: Право, 2019. – 272 с.
4. Крилова Н. І. Історія та культура України (XX-XXI ст.): навчальний посібник / Н. І. Крилова, О. В. Сараєва. – Маріуполь: ПДТУ, 2019. – 157 с.
5. Світлична В. В. Історія України : навч. посіб. Київ : Каравела, 2019. 408 с.

Тема № 15. Культурне життя України в повоєнний період (2 год.)

План

1. Українське суспільство доби «відлиги»
2. Особливості розвитку української культури повоєнних років
3. Науково-технічні досягнення 50-60-х рр.
4. Літературне оновлення 60-х років

Методичні поради

При вивченні теми необхідно звернути увагу, що українську культуру кінця XX – початку XXI ст. закарбувало складність і неоднозначність духовного буття української спільноти. Розвиток української культури проходив у нових умовах закріплення і практичної реалізації ліберальних і демократичних цінностей: права на свободу слова, свободи думки, свободи створення й функціонування громадських об'єднань. Широкому загалу стали відомі факти, що по іншому висвітлили історичний шлях українського народу, а саме Голодомор 1933–1934 рр., методи та засоби встановлення радянської влади, розстріл героїв Крут, тощо. Громадськості стали відомі постаті, яких раніше не згадували, або говорили про них в іншому ключі, зокрема, такі, як М. Грушевський, В. Винниченко, І. Огієнко, Н. Тесля, О. Кондратюк. Слід звернути увагу, що у другій половині 1950-х років, у період хрущовської «відлиги», в СРСР з'являється нова генерація інтелігенції, яка отримала назву «шістдесятники», і найповніше себе виявила на початку та в середині 1960-х років. «Шістдесятники» в Україні виступили на захист національної мови й культури, свободи художньої творчості. До них належали письменники І. Драч, М. Вінграновський, В. Симоненко, Л. Костенко, В. Шевчук, Є. Гуцало, художники А. Горська, В. Зарецький, літературні критики І. Дзюба, Є. Сверстюк, режисер Л. Танюк, кінорежисери С. Параджанов, Ю. Іл-ленко, перекладачі Г. Кочур, М. Лукаш та ін. Вони протиставляли себе офіційному догматизмові, сповідували свободу творчого самовираження, культурний плюралізм, пріоритет загальнолюдських цінностей над класовими. Літературне оновлення 60-х років (Л. Костенко, Д. Павличко, І. Драч, В. Стус).

Запитання для самоконтролю

1. Розкрийте особливості розвитку культури в період «відлиги».
2. Охарактеризуйте становище у сфері української науки.
3. Визначіть особливості розвитку музичного мистецтва.
4. Розкрийте участь України у міжнародному культурному житті.

5. Розвиток радіомовлення і телебачення та його вплив на культурне життя.

Рекомендована література

1. Бондарчук П. Історична наука у Національній академії наук України в особах : енцикл. довідник. Київ : Інститут історії України НАН України, 2017. 234 с.
2. Даниленко В., Смольницька М. Історія України. Київ : Генеза, 2019. 224 с.
3. Світлична В. В. Історія України : навч. посіб. Київ : Каравела, 2019. 408 с.

Тема № 16. Культурні процеси України 60-80-х років (2 год.)

План

1. Зміни в соціальному складі населення
2. Народний добробут
3. Освіта і наука
4. Художня література
5. Мистецтво
6. Політика русифікації в галузі культури

Методичні рекомендації

При розгляді першого питання звернути увагу, що за означений період кількість населення України зростала (але нижчими темпами) за рахунок природнього приросту і прибуття з Росії та інших республік. Збільшувалося міське і скорочувалося сільське населення. Вказати причини. Збільшувалося чисельно і відносно число робітників і службовців, скорочувалося число колгоспників. Показати це. У другому питанні зазначити, що в цілому добробут населення до початку 80-х рр. дещо зростав (показати), але недостатньо, постійним був дефіцит товарів народного споживання. Розкрити причини. У третьому питанні підкреслити значні успіхи у розвитку освіти, будівництві шкіл, реформі освіти (запровадження загальнообов'язкової середньої освіти та ін.), але вказати на посилену русифікацію, комуністичну заідеологізованість, мілітаризацію освіти. Підкреслити великі успіхи української науки у природничих, технічних галузях, але згадати і про її мілітаризацію, комуністичну заідеологізованість гуманітарних наук. У цьому ж плані висвітлити успіхи і нав'язані обмеження, ідеологічні спрямування у галузях художньої літератури й мистецтва. Так само в останньому 6-у питанні підкреслити, що політика русифікації була спрямована на денаціоналізацію українців та інших неросіян в Україні як складова частина виховання і створення «нової спільності людей – радянська людина («гомо советікус», або ж «совок»).

Запитання для самоконтролю

1. Вкажіть причини в соціальних змінах населення.
2. Перерахуйте, за якими показниками визначається добробут населення, як вони змінювалися?

3. Зазначте основні зміни в середній освіті?
4. Назвіть найвідоміших українських письменників і діячів галузей мистецтв?
5. Ваша думка: чому владі вдалося досягти політичних успіхів у русифікації України?

Теми рефератів

1. Етнодемографічні і соціальні зміни у складі населення України за всесоюзними переписками 1959 р. і 1989 р.
2. Шкільні реформи 60-80-х рр. XX ст. в Україні.
3. Василь Стус – борець проти тоталітаризму.
4. Музичне життя України 60-80-х рр. XX ст.
5. Сфери життя в Україні, де найбільш інтенсивно здійснювалася політика русифікації у 60-80-х рр. XX ст.

Рекомендована література

1. Історія України: суспільство, культура, державність: навчальний посібник / П.В. Вербицька, Я.Б. Лисейко, І.Я. Хома, В.М. Банах, Р.Я. Кузьмин. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2019. – 268 с.
2. Історія української культури: навч. посіб. / ред. О. Ю. Павлова; М-во освіти і науки, молоді та спорту України. – Київ: Центр учб. літ., 2019. – 340 с.
3. Культура України: тезаурус і персоналії / за ред. Л. В. Анучиної, О. А. Стасевської, О. В. Уманець. – 2-ге вид., випр. та допов. – Харків: Право, 2019. – 272 с.
4. Крилова Н. І. Історія та культура України (XX-XXI ст.): навчальний посібник / Н. І. Крилова, О. В. Сараєва. – Маріуполь: ПДТУ, 2019. – 157 с.
5. Світлична В. В. Історія України : навч. посіб. Київ : Каравела, 2019. 408 с.

Тема № 17. Економічний стан України у др. пол. 60-х –пер. пол. 80-х рр. (2 год.)

План

1. Розвиток основних галузей промисловості, будівництва і транспорту
2. Нові спроби реформування управління промисловістю
3. Стан сільськогосподарського виробництва. Спроби вироблення нової аграрної політики, стимулювання виробництва
4. Наростання кризових явищ в економіці

Методичні рекомендації

Розглядаючи перше питання, звернути увагу, що у цей період промисловий комплекс України досяг найвищих показників, але не як власне економіка України, а як зв'язана на 4/5 з економікою Росії та інших республік СРСР; що це була цілеспрямована політика Центру, щоб Україна (як й інші республіки) не могла економічно бути самостійною. Переважала важка (і військова) промисловість, страждала екологія, постійним був дефіцит товарів широкого

вжитку. При розгляді другого питання з'ясувати суть нових спроб реформ управління промисловістю (нові форми планування і економічного стимулювання) та їх наслідки. Прояви застою. У третьому питанні звернути увагу на суперечливу аграрну політику КПРС і КПУ, численні реорганізації, програми, їх наслідки. Втрати урожаю, крадіжки, збиткова торгівля. Державні закупівлі с/г продукції. Ціни. У четвертому питанні показати головні кризові явища в економіці (сповільнення темпів виробництва, неритмічність, зрив міжреспубліканських поставок, невисока якість і висока собівартість продукції, її неконкурентність, перевитрати виробництва та ін.).

Теми рефератів

1. Машинобудівна промисловість України 60-80-х рр. XX ст.
2. Чорнобильська катастрофа та її вплив на економіку республіки.
3. Підпорядкованість промисловості України Центру.
4. Експерименти у сільському господарстві та їх наслідки 70- 80-х рр. XX ст.

Запитання для самоконтролю

1. Вкажіть, в чому була суть нових реформ в управлінні промисловістю в Україні у середині 60-х рр. XX ст.?
2. До чого зводилася суть нових реформ у сільському господарстві у середині 60-х і наступних десятиліть XX ст. в Україні?
3. Поясніть, що означає «командна економіка»?
4. Поясніть, у чому проявлялися ознаки застійних явищ у промисловості?

Рекомендована література

1. Бойко В. Історія України: К.: Академія, 2021 р.
2. Історія України: суспільство, культура, державність: навчальний посібник / П.В. Вербицька, Я.Б. Лисейко, І.Я. Хома, В.М. Банах, Р.Я. Кузьмин. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2019. – 268 с.
3. Зінкевич Р.Д. Історія державн. та культури України: Л.2020 р.
4. Малярчук О. Соціально-економічні процеси в Західному регіоні Української РСР (1964 – 1991). – Івано-Франківськ. 2015. – 548 с.

Тема № 18. Україна на шляху до національно-державного відродження друга половина 80-х - початок 90-х років (2 год.)

План

1. Перебудовні процеси в Україні
2. Рух за економічну самостійність
3. Національне, культурне, релігійне і державне відродження НРУ
4. Декларація про державний суверенітет України
5. Наростання визвольного руху (липень 1990 – липень 1991 рр.)

Методичні рекомендації

Висвітлюючи перше питання, наголосити, що т.зв. «перебудова» (до речі, не перша, була і при М.Хрущові) розпочалася не з доброї волі компартії, а в силу

обставин, погіршення добробуту народу (зокрема зменшення «нафто 29 доларів»), вплив Чорнобильської катастрофи. Вказати, що початком краху системи була нова система виборів. У другому питанні звернути увагу на те, що рух за справедливий розподіл матеріальних благ в СРСР був виступом проти свавільного державного пограбування УРСР. У третьому питанні наголосили, що деякий відступ (під тиском мас) керівництва КПРС, КПУ дав можливість появи нових партій, рухів, а також розвитку національної культури, загалом національно-державному відродженню України. Висвітлити обставини політичної боротьби в Україні, прийняття Декларації про державний суверенітет України, її зміст, значення і наслідки.

Теми рефератів

1. Чорнобильська катастрофа.
2. В. Щербицький і перебудова.
3. Народний рух України
4. Початок національно-державного відродження України.
5. Перебудова й історична наука в Україні.

Запитання для самоконтролю

1. Яка, на вашу думку, головна причина Чорнобильської трагедії? Чи могла вона вплинути на розпад СРСР?
2. Чи можете ви припустити, що у поняття «перебудова» вкладало вище партійно-радянське керівництво, і що вкладали народні маси?
3. Вкажіть основні напрямки перебудовних процесів в Україні.
4. Коли і хто дозволив в Україні альтернативні вибори?

Рекомендована література

1. Бойко В. Історія України: К.: Академія, 2021 р.
2. Історія України: суспільство, культура, державність: навчальний посібник / П.В. Вербицька, Я.Б. Лисейко, І.Я. Хома, В.М. Банах, Р.Я. Кузьмин. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2019. – 268 с.
3. Зінкевич Р.Д. Історія державн. та культури України: Л.2020 р.

Тема № 19. Культурне та релігійне життя незалежної України (2 год.)

План

1. Релігійне життя в Україні після 1991 р.: основні тенденції розвитку
2. Українська діаспора
3. Національно-культурні процеси в Україні

Методичні рекомендації

Приступаючи до розгляду теми, здобувачам необхідно зупинитися на основних напрямках та пріоритетних завданнях, які стояли перед українською владою в цей період. Здобувачам варто звернути увагу на характеристику негативних процесів, які гальмували розвиток вітчизняної економіки в цей період. Розглядаючи питання про зовнішню політику української держави у роки

незалежності (друге питання), студентам варто проаналізувати основні концепції зовнішньої політики, альтернативні варіанти геополітичної орієнтації України. Окремо бажано розповісти про відносини нашої країни з державами СНД. Підготовка до висвітлення третього питання має надзвичайно важливе значення, адже президентські вибори 2004 року докорінним чином змінили політичні орієнтири української держави, спричинили значні зміни в усіх сферах суспільного життя країни.

Підготуйте презентацію доповіді до одного із запропонованих питань

1. Участь української діаспори в національному відродженні України.
2. Віктор Ющенко: шлях у політику.
3. Участь студентської молоді в Помаранчевій революції.

Запитання для самоконтролю

1. Проаналізуйте основні соціально-політичні тенденції розвитку сучасної України.
2. Визначте головні особливості релігійного життя в Україні після 1991 року.
3. Поясніть «феномен» Білого братства 1993 року.
4. Розкрийте суть визначення українська діаспора.
5. Покажіть територіальну розповсюдженість української діаспори в світі.
6. Розкрийте основні напрямки державної політики в галузі регулювання сучасних етнічних процесів в Україні.

Рекомендована література

1. Бойко В. Історія України: К.: Академія, 2021 р.
2. Даниленко В., Смольницька М. Історія України. Київ : Генеза, 2019 р.
3. Історія України: суспільство, культура, державність: навчальний посібник / П.В. Вербицька, Я.Б. Лисейко, І.Я. Хома, В.М. Банах, Р.Я. Кузьмин. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2019. – 268 с.
4. Зінкевич Р.Д. Історія державн. та культури України: Л.2020 р.
5. О.Ю. Павлова Історія української культури: К.:2019 р.
6. Ленчик В. Визначні постаті Української церкви: Митрополіт Андрій Шептицький і Патріарх Йосип Сліпий. Львів : Свічадо, 2019.
7. Світлична В. В. Історія України : навч. посіб. Київ : Каравела, 2019 р.

**Тема № 20. Україна на сучасному етапі розвитку. Виклики нового часу
(2 год.)**

План

1. Утвердження незалежної України. Конституція 1996 року
2. Соціально-економічний розвиток української держави: проблеми і перспективи
3. Основні напрями зовнішньої політики сучасної України
4. Революція гідності

Методичні рекомендації

Розгортання державотвірних процесів. Зовнішня політика незалежності України. Прийняття Конституції України. Становище в національній економіці та соціальній сфері. Помаранчева революція. Революція гідності.

Теми доповідей та повідомлень

1. Формування багатопартійної системи в Україні.
2. Україна в умовах незалежності: здобутки і проблеми.
3. Здобутки та прорахунки революції гідності.
4. Проблема входження до ЄС.
5. Стан культури, освіти і науки в Україні на сучасному етапі. Конфесіальна ситуація в сучасній Україні.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Час, що минув після утворення СНД спричинив кілька точок зору:
 - 1) Україна повинна залишитись у складі СНД;
 - 2) Україна повинна вийти з СНД;
 - 3) Україна повинна обмежитись двосторонніми угодами. Яку точку зору ви поділяєте і чому?
2. Розкрийте сутність поняття "державне будівництво" і прокоментуйте його складові в Україні.
3. Схарактеризуйте основні етапи конституційного процесу в Україні.

Рекомендована література

1. Бондарчук П. Історична наука у Нац. академії наук України в особах: енцикл. довідник. Київ: Інститут історії України НАН України, 2017. 234 с.
2. Власов В., Кульчицький Ю., Панарін О. Історія України. Комплексне видання. К. 2021.
3. Даниленко В., Смольницька М. Історія України. Київ : Генеза, 2019. 224 с.
4. Світлична В. В. Історія України : навч. посіб. Київ : Каравела, 2019. 408 с.
5. Ленчик В. Визначні постаті Української церкви: Митрополіт Андрій Шептицький і Патріарх Йосип Сліпий. Львів : Свічадо, 2019. 608 с.

Тема № 21. Україна на міжнародній арені (2 год.)

План

1. Визнання незалежності України провідними країнами Світу
2. Діяльність України на міжнародній арені
3. Європейський вектор української політики. Україна і НАТО

4. Україна в Раді Європи та Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ).
5. Участь України в діяльності СНД, ГУУАМ
6. Енергетична проблематика в зовнішній політиці України
7. Відносини з Росією: від СЕП і «Газових війн» до анексії Криму та неоголошеної війни на Сході

Методичні рекомендації

У процесі самостійного опрацювання теми рекомендується насамперед ознайомитися зі змістом таких основоположних документів, як Декларація про державний суверенітет України, Акт проголошення незалежності України. Слід наголосити на тому, що теоретичні засади зовнішньої політики України становлять ідея державності, гуманізм, традиційна філософія і менталітет українського народу. Вони відтворюють національні інтереси України, з них випливають доктрина, концепції та завдання зовнішньої політики держави. Засади, на яких Україна реалізує зовнішньополітичний курс, ґрунтуються на дотриманні загальновизнаних норм і принципів міжнародного права, Статуту ООН, Хельсинського заключного акта, Паризької хартії для нової Європи та інших документів ОБСЄ. Особливу увагу бажано звернути на принципи, цілі, головні напрями, завдання зовнішньої політики, що спираються на національні інтереси України, відтворюють зовнішньополітичну стратегію держави. Вивчаючи дипломатичні відносини України з Росією, треба враховувати, що починаючи з перших кроків становлення Української держави обидві сторони припускалися серйозних прорахунків і помилок. Слід враховувати також зміни в зовнішньополітичних курсах України і Росії, у складі вищого політичного керівництва держав, що відбулись останнім часом. Треба також назвати чинники, які спонукають Україну неординарно будувати відносини з Росією, окреслити спільні інтереси, що сприяють зближенню обох держав. Природно, не можна залишати поза увагою й того, що негативно впливає на розвиток подій, породжує суперечності в українсько-російських відносинах. Доцільно визначити місце України в сучасному європейському геополітичному просторі: зрозуміти військово-політичні, економічні, демографічні, територіальні чинники, що визначають спільність інтересів України і держав Центральної та Східної Європи. Слід розкрити політику України щодо цих держав загалом і щодо кожної зокрема, висвітлити проблеми і труднощі становлення та розвитку двосторонніх дипломатичних відносин, формування їх договірно-правової бази. Серед специфічних проблем чільне місце посідає розгортання регіонального співробітництва на основі збалансованості західного та східного векторів зовнішньої політики України. Важливо висвітлити проблеми співробітництва України з державами Вишеградської четвірки, Карпатського єврорегіону, Центральноєвропейської ініціативи, Організації Чорноморського економічного

співробітництва. Обов'язково слід показати уроки і перспективи відносин України з державами Центральної та Східної Європи. Західноєвропейський напрям зовнішньої політики й дипломатії України важливо розкрити через призму визначення ролі західних держав у сучасній світовій політиці та системі зовнішньополітичних пріоритетів України. Безперечний інтерес становлять етапи розробки західноєвропейського напрямку зовнішньої політики України, їх концептуальні засади, порівняльна характеристика. До найважливіших належить проблема налагодження і розвитку двосторонніх відносин з країнами західного регіону на основі визнання ними державної не- 19 залежності України та встановлення з нею дипломатичних відносин. На цій базі розвиваються двосторонні відносини, зорієнтовані на найкращий світовий досвід. Доцільно показати прагнення й дипломатичні зусилля України до широкого співробітництва в Європі (ЄС). Цікавими щодо цього є проблеми членства України в Раді Європи. Слід висвітлити позицію України щодо оборонної інтеграції західних держав, відносини із Західноєвропейським Союзом та ОБСЄ, приділити особливу увагу відносинам України з НАТО. Слід приділити увагу вивченню двосторонніх відносин України з державами всіх континентів і регіонів світу. Особливе значення мають добросусідські відносини з країнами Центральної та Східної Європи: Польщею, Угорщиною, Чехією, Словаччиною, Румунією, Болгарією. У разі потреби необхідно вдаватися до екскурсу в історію непростих відносин України з деякими з цих держав, даючи за давним проблемам сучасне тлумачення, характеризуючи минуле з урахуванням сучасних знань про нього.

Запитання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте діяльність України на міжнародній арені.
2. Визначіть хід взаємовідносин Україна і НАТО.
3. Визначіть участь України в діяльності СНД, ГУУАМ.
4. Охарактеризуйте діяльність України в Раді Європи та Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ).

Рекомендована література

1. Денисенко І. Д. Міжнародні відносини у сучасному соціально-політичному дискурсі: до визначення стратегії дослідження / І. Д. Денисенко // Сучасне суспільство. – 2020. – Вип. 2. – С. 38-48.
2. Ждамарова А.В. Зовнішня політика сучасної держави: основні підходи до визначення поняття// Науковий вісник Ужгородського національного університету. – Сер. Міжнародні відносини, 2019. – Вип. 6. С. 72–78.
3. Міжнародні відносини та світова політика : навчальний посібник / О. М. Кузь, Д. С. Коротков, Д. Ю. Михайличенко, О. В. Бровко ; за заг. ред. д-ра філос. наук, професора О. М. Кузя. – Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2020. – 201 с.
4. Капітоненко М. Теорія міжнародних відносин. – Ч : Книги - ХХІ, 2019. – 271 с.

5. Корсунський С. Зовнішня політика в епоху трансформацій. –К.: Vivat, 2020.
6. Міжнародні відносини та зовнішня політика України:[Ю.В.Пунда,І.П. Козинець, В. С.Клименко та ін.]. –К.: НУОУ ім. І. Черняхівського, 2020. – 328 с.
7. Поліщук О. О. Міжнародні відносини в контексті сучасної гібридної війни // Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент. – 2018. – Т. 6. – С. 136-146.
8. Технології сучасних міжнародних відносин: колективна монографія / І.В. Іщенко, О.Ю. Висоцький, В.О.Пермінов та ін.; за заг. ред. професора І.В. Іщенка. – Дніпро: ТОВ «Акцент ПП», 2021. – 292 с.
9. Тишкун Ю. Я., Троцько Д.А. Російсько-українська війна в призмі сучасних критичних теорій міжнародних відносин. Політичне життя. – 2022. – № 2. – С. 48–55. – Режим доступу: <https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/12183>